

VALSTS NODROŠINĀTĀS JURIDISKĀS PALĪDZĪBAS PRIEKŠNOTEIKUMI ADMINISTRATĪVAJĀ PROCESĀ TIESĀ *PREREQUISITES FOR THE STATE ENSURED LEGAL AID IN THE ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS IN THE COURT*

Jekaterina Truskovska

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, jtruskovska@gmail.com, Rēzekne, Latvija
Zinātniskais vadītājs Mg.iur. Māris Šlakota

Abstract. *In the article, the author examined the legal basis for the State Ensured legal aid, examined the importance of the principle of objective investigation and the role of the need for the State Ensured legal aid in the administrative proceedings, examined the criteria for the State Ensured legal aid and analysed the case law in applying Section 18, Paragraph five of the Administrative Procedure Law. The article identifies problems related to the granting of the State Ensured legal aid, analyses them and offers a solution to the problems.*

Keywords: *administrative proceedings, the principle of objective investigation, the State Ensured legal aid.*

Ievads

Ar grozījumiem Administratīvā procesa likumā, kas stājās spēkā 2017.gada 1.martā, 18.pantu papildinot cita starp ar piekto daļu (*Grozījumi Administratīvā procesa likumā, 2017*), likumdevējs ir spēris būtisku soli personu tiesiskās aizsardzības un pamattiesību nodrošināšanai administratīvajā procesā tiesā, paredzot fiziskām personām valsts nodrošināto juridisko palīdzību.

Nemot vērā, ka Administratīvā procesa likuma 18.panta piektā daļa (*Administratīvā procesa likums, 2001*) nosaka valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanas kritērijus, kuri nav definēti, tiesai tiek piešķirta rīcības brīvība, ar kādu saturu tos piepildīt un ar kādiem argumentiem pamatot savu lēmumu. Līdz ar to tiesas, vērtējot personas lūgumu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu, var saskarties ar grūtībām identificēt kritēriju izpildīšanos un piemērot tiesību normas regulējumu praksē, kas savukārt var apdraudēt mazāk aizsargātās fiziskās personas tiesības uz tiesu pieejamību un taisnīgu tiesu, kā arī nenodrošināt procesuālo vienlīdzību. Tādējādi ir aktuāli noskaidrot, cik efektīvi administratīvajā procesā tiesā tiek piemērots esošais regulējums valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanā.

Līdz ar to autors izvirza pētījuma mērķi: izpētīt un analizēt valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības priekšnoteikumus administratīvajā procesā, konstatēt ar to saistītās problēmas un piedāvāt konkrētu problēmu risinājumu.

Pētījumā aptvertais laika periods no 2017.gada 1.marta līdz 2021.gada 16.aprīlim.

Lai sasniegtu izvirzīto pētījuma mērķi, autors uzstāda šādus uzdevumus:

- 1) izpētīt valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības tiesisko pamatu;
- 2) izvērtēt objektīvās izmeklēšanas principa nozīmi un tā lomu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nepieciešamības kontekstā;
- 3) izpētīt valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanas kritērijus;
- 4) analizēt tiesu praksi valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanā.

Pētījuma hipotēze: autors izvirza pieņēmumu, ka esošais Administratīvā procesa likuma 18.panta piektās daļas (*Administratīvā procesa likums, 2001*) regulējums pārāk ierobežo tiesu lemt par labu fiziskai personai un tā piemērošana tiesu praksē tiek tulkota šauri, tādējādi netiek sasniegts tā mērķis – piešķirt mazāk aizsargātām fiziskām personām valsts nodrošināto juridisko palīdzību.

Pētījumā ir izmantotas šādas zinātniskās pētniecības metodes: vēsturiskā metode, salīdzinošā metode, analītiskā metode, induktīvā metode, deduktīvā metode.

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības tiesiskais pamats

Valsts nodrošinātajai juridiskajai palīdzībai ir konstitucionāla un pamattiesību vērtība, tādējādi nodrošinot ikvienas personas vienlīdzību attiecībā uz tiesībām, līdztiesīgu piedalīšanos un efektīvu aizsardzību un savu tiesību realizēšanu, kā arī nodrošinot taisnīgu tiesas procesu (*SIA "SAFEGE Baltija", Sabiedriskās politikas centrs "Providus", 2013, 8*).

Juridiskā doktrīna par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nepieciešamību gadsimtu gaitā idejiski attīstījusies no sākotnēja šaura tvēruma līdz aizvien plašākai izpratnei par to, ka valstij ir pozitīvs pienākums nodrošināt juridisko palīdzību. 18.gadsimtā valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība tika attiecināta tikai uz civiltiesībām, savukārt 19.gadsimta beigās to jau pamatā attiecināja uz krimināltiesībām. Sākotnēji to piemēroja tikai aizstāvības nodrošināšanai, bet 20.gadsimtā valsts nodrošinātajā palīdzībā tika iekļauts arī atbrīvojums no valsts nodevām. Šobrīd valsts juridiskā palīdzība pieejama ne tikai tiesas procesā, bet arī ārpus tiesas procesā, proti, pirms strīda risināšanas tiesā (*Smiltēna, 2017*).

Valsts pienākums nodrošināt juridisko palīdzību personām izriet gan no vairākiem starptautiskiem cilvēktiesību dokumentiem, gan no Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme), (*Smiltēna, 2017*). Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 7. pants deklarē tiesības uz vienlīdzību likuma priekšā un to aizsardzību (*Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, 1948*). Šīs tiesības tika nostiprinātas arī Starptautiskajā paktā par pilsoņu un politiskajām tiesībām 14. un 26. pantā (*Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām, 1966*).

Vienlīdzību likuma priekšā iespējams nodrošināt, ja persona zina savas tiesības (*SIA "SAFEGE Baltija", Sabiedriskās politikas centrs "Providus", 2013, 8*). Satversmes 90.pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*). No minētā panta jēgas izriet, ka: "Privātpersonai ir jāzina, kādas tiesiskās sekas rodas, radīsies vai var rasties no noteiktiem juridiskiem faktiem vai noteiktas rīcības (darbības vai bezdarbības), lai viņa varētu izdarīt apzinātu izvēli un vajadzības gadījumā pielāgot savu rīcību" (*Balodis, 2011, 64*). Savukārt Satversmes 92. panta pirmais un ceturtais teikums ikvienam garantē tiesības uz taisnīgu tiesu un tiesības uz advokāta palīdzību (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*). Tiesības uz taisnīgu tiesu ir virsprincips, kura saturiskajā tvērumā ietilpst arī tiesības uz taisnīgu tiesas procesu un tiesības uz piekļuvi tiesai (*Smiltēna, 2017*).

Efektīva un savlaicīga piekļuve tiesai ir viena no galvenajām cilvēktiesībām, kas nostiprinātas starptautiskajos, reģionālajos un valsts tiesību aktos. Tiesības uz piekļuvi tiesai tiek uzskatītas par vienlīdzīgām visiem sabiedrības indivīdiem (*Byrne, et al., 2021*). Piekļuves tiesai sasniegšanu var kavēt vairāki faktori, tostarp sociālekonomiskā nevienlīdzība, sistēmiskā neefektivitāte. Lai to sasniegtu, ir jāpiešķir finanšu un cilvēkresursi, lai pārvarētu šķēršļus, kas liedz tiem, kuri nevar atļauties privātās juridiskās pārstāvības izmaksas, efektīvi piekļūt tiesību sistēmai (*Greenbaum, 2020*). Līdz ar to valsts pozitīvs pienākums ir veikt aktīvās darbības, piemēram, nodrošināt tiesībām uz taisnīgu tiesu atbilstošu normatīvo regulējumu, nodrošināt tiesas spriešanai nepieciešamos resursus, arī nodrošināt personas nepieciešamā apjomā ar advokātu (*Balodis, 2011, 125*).

No Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13. panta, kas paredz ikvienam tiesības uz efektīvu aizsardzību no valsts institūciju puses (*Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, 1950*), ir ielasāma prasība pēc valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības tieši administratīvajā procesā. Savukārt Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 47. panta trešajā daļā tiesības uz juridisko palīdzību formulētas *expressis verbis* (*Smiltēna, 2017*): "Juridiskā palīdzība tiek sniegta tiem, kam nav pietiekamu līdzekļu, ciktāl šī palīdzība ir nepieciešama, lai nodrošinātu efektīvu tiesiskuma īstenošanu" (*Eiropas Savienības pamattiesību harta, 2009*), neizšķirot tiesas procesa veidus un procesuālās stadijas, uz kurām šis pienākums attiektos (*Smiltēna, 2017*).

Pēc pētījumu veikšanas un atzinumu sniegšanas, Latvijas Republikas likumdevējs ir izšķīries par labu fiziskām personām, veicot būtiskus grozījumus, kuri paredz valsts apmaksātās juridiskās palīdzības nodrošināšanu atsevišķos gadījumos. Līdz ar to šobrīd valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības administratīvajā procesa tiesā mehānismu atsevišķos gadījumos paredz, pirmkārt, Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums, otrkārt Administratīvajā procesa likums.

Konkrēta pētījuma ietvaros autors nepēta valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanas

priekšnoteikumus Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma kontekstā, tāpēc pie šī jautājuma autors nepievērsīsies, bet pētījuma turpinājumā izvērtēs un analizēs tieši valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu tiesā Administratīvā procesa likuma ietvarā.

Objektīvās izmeklēšanas princips un valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nepieciešamība

Ar 2017.gada 1.marta grozījumiem Administratīvā procesa likuma 18.pants ir papildināts cita starpā ar piekto daļu, kas ir izteikta šādā redakcijā: “Valsts nodrošināto juridisko palīdzību, ievērojot lietas sarežģītību un fiziskās personas mantisko stāvokli, pēc personas lūguma piešķir, pamatojoties uz tiesas (tiesneša) lēmumu, pēc pieteikuma saņemšanas tiesā līdz galīgā tiesas nolēmuma spēkā stāšanās brīdim. Tiesa (tiesnesis) lēmumu par lūgumu piešķirt juridisko palīdzību pieņem mēneša laikā pēc lūguma izteikšanas dienas” (*Administratīvā procesa likums, 2001*).

Bieži vien tieši vēršanās tiesā personai bez tiesvedības pieredzes vai ar vājām tiesvedības prasmēm ir šķērslis savu interešu aizstāvībai (*Smiltēna., 2017*). Administratīvajā procesā tiesā no vienas puses uzstājas iestāde kā atbildētāja, bet no otras puses privātpersona kā pieteicējs, kura salīdzinājumā ar iestādi ir daudz vājāka (*Briede, 2008, 337*), jo tiek prezumēts, ka pieteicējiem administratīvajā procesā nav pieejams tāds finanšu un personāla resurss, kāds ir iestādēm, lai nodrošinātu pieteicēja juridisko iebildumu formulēšanu un to pamatošanu. Pieteicējiem nav arī pieejami tādi nozīmīgi atbalsta instrumenti kā iestāžu savstarpējās sadarbības iespēja vai īpašās privilēģijas informācijas iegūšanā (*Bērtaitis, 2015*).

Vienlaikus administratīvajā procesā, saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 103. pantu, darbojas objektīvās izmeklēšanas princips, kas paredz, ka tiesa administratīvajā procesā, pildot savus pienākumus, pati (*ex officio*) objektīvi noskaidro lietas apstākļus un dod tiem juridisku vērtējumu, izskatot lietu saprātīgā termiņā (*Administratīvā procesa likums, 2001*).

Objektīvās izmeklēšanas principa saturs atklāts vairākās Administratīvā procesa likuma normās. Tā mērķis ir nodrošināt, ka lietas izskatīšanas gaitā tiesa noskaidro patiesos lietas apstākļus un panāk tiesisku un taisnīgu rezultātu. Objektīvās izmeklēšanas princips veicina efektīvu privātpersonas kā vājākās puses tiesību aizsardzību, līdz ar to tiesai ir jānodrošina, lai tās rīcībā būtu visi būtiskie fakti lietas taisnīgai izspriešanai (*Mita, Ruska, 2018*).

Taču objektīvās izmeklēšanas princips nav absolūts. Administratīvā procesa likuma mērķis nav vispārējas kontroles nodrošināšana. Princips arī neparedz, ka tiesai apzināti un mērķtiecīgi jāmeklē pierādījumi, kas apstiprinātu kāda procesa dalībnieka pozīciju, ja tā guvusi pietiekamu pārliecību par lietas apstākļiem. Līdz ar to personas loma administratīvajā procesā tomēr nav pasīva (*Mita, Ruska, 2018*). Objektīvās izmeklēšanas princips nenozīmē, ka pieteicējs var vērsties tiesā, vien norādot uz vispārēju uzskatu par prettiesiskuma esību. Pieteicējam prasījums ir jāformulē pietiekami skaidri un nepārprotami, lai administratīvā lieta tiktu ierosināta tieši par to pieteikuma priekšmetu, ko ir vēlējis pieteicējs (*Bite-Perceva, 2007*). Objektīvās izmeklēšanas princips arī neaptver pienākumu tiesai pieteicēja vietā paplašināt prasījuma pamatu vai ārpus pieteicēja norādītajiem argumentiem pārbaudīt katru lēmuma faktu, minot, kas vēl pieteicējam pārsūdzētajā lēmumā varētu šķīst nepareizs (*Filatova, 2019*).

Lietas dalībnieki nevar visu lietas faktu izmeklēšanu pilnībā atstāt tiesas ziņā un pasīvi novērot tiesas darbības un to aktīvas līdzdarbības pienākums izriet no Administratīvā procesa likuma normu sistēmas (*Neimanis, 2015*), piemēram, Administratīvā procesa likuma 150. panta trešajā daļā, 186. panta otrās daļas 5. punktā, 292. panta pirmajā daļā, 328. panta pirmās daļas 5. punktā (*Administratīvā procesa likums, 2001*). Arī pierādījumi vispirms jāiesniedz pašiem procesa dalībniekiem, jo tikai viņiem vislabāk zināms, kādi pierādījumi apliecina viņu norādītos apstākļus (*Mita, Ruska, 2018*).

Augstākā tiesa 2011.gada spriedumā formulēja tiesas kontroles ierobežojumu, kas ir viens no būtiskākajiem pavērsiena punktiem, kas iezīmēja tiesas kontroles ierobežojumu aizsākumus administratīvajā procesā. Spriedumā ietvertā argumentācija nepārprotami liecina par to, ka tiesas kontrole attiecībā uz tiesību normu pareizu piemērošanu administratīvajā procesā iestādē tiek saistīta ar pieteicēja juridiskajiem argumentiem par procesuālajām vai materiāltiesiskajām kļūdām (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums, 2011, Nr. SKA-471/2011*). Tas nozīmē, ka pieteikumā ir jānorāda juridiskā argumentācija, kas savukārt nosaka tiesas kontroles robežas, un, ja pieteicējs nav izteicis kādu juridisku argumentu par administratīvā akta kļūdu

(prettiesiskuma cēloni), tiesai šāda kļūda patstāvīgi nav jākontrolē (*Bērtaitis, 2015*).

Šāda pieeja tika izvērsta arī citos Augstākās tiesas nolēmumos, kur ietverta atsauce arī uz objektīvās izmeklēšanas principu, kā arī tiek pamatots tā ierobežots tvērums (*Bērtaitis, 2015*). Piemēram, Augstākās tiesas 2013.gada spriedumā (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums, 2013, Nr. SKA-40/2013*) un 2014.gada spriedumā (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums, 2014, Nr. SKA-35/2014*). Taču pretstatam minētajos Augstākās tiesas spriedumos izteiktajiem argumentiem Augstākā tiesa arī pauda atšķirīgu viedokli, piemēram, 2019.gada spriedumā (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums, 2019, Nr. SKA-622/2019*). Līdz ar to atzīstams, ka Augstākās tiesas nostāja šajā jautājumā tomēr nav vienota.

Šādi tiesu praksē attīstītie tiesu kontroles ierobežojumi aktualizē jautājumu par lietas dalībnieku – pieteicēja un iestādes – vienlīdzīgumu administratīvajā procesā tiesā. Abu lietas dalībnieku faktiskās iespējas nav vienlīdzīgas, tādēļ sacīkstes princips nenodrošina tiesas procesā nepieciešamo pušu līdztiesību (*Bērtaitis, 2015*).

2019.gada konferencē “No vispārējiem tiesību principiem izrietošā administratīvo tiesu kompetence” izteikts viedoklis, ka, ja savulaik tika uzskatīts, ka iepretim represīvajam valsts aparātam indivīds ir neaizsargāts un teju nevarīgs un galvenais viņa uzdevums ir iesniegt pieteikumu tiesā, bet ar pārējo tiesa tiks galā pati, tad šodien jau var uzdot jautājumu: vai patiesi ar to pietiek, un vai lietas dalībniekiem, atskaitot formālo pienākumu izpildi, pašiem nekas nav jā dara? Tādēļ tiek aktualizēts jautājumu par līdzdalības pienākumu, proti, ka līdzdalības pienākums gulstas uz lietas dalībniekiem, tostarp attiecībā uz argumentu izvērsumu, pierādījumu iesniegšanu, faktisko apstākļu noskaidrošanu (*Matule, 2019*).

Autors secina, ka, neskatoties uz objektīvās izmeklēšanas principa pastāvēšanu administratīvajā procesā, lietas dalībniekiem aktīvi jālīdzdarbojas ar tiesu procesā taisnīga rezultāta sasniegšanai. It īpaši no pieteicēja tiek sagaidāms juridiski pamatots un argumentēts pieteikums, faktisko apstākļu izklāsts, pierādījumu iesniegšana, pamatota apelācijas vai kasācijas sūdzība un argumentēts lūgums par pagaidu aizsardzības noteikšanu.

Ņemot vērā tiesu praksi un atsevišķu tiesnešu domas, atzīstams, ka līdzdalība procesā kļūst arvien aktuālāka un attiecīgi arī tiesu prasības procesa dalībniekiem ir stingrākas. Līdz ar to autors uzskata, ka privātpersonai administratīvajā procesā tiesā atsevišķos gadījumos var būt nepieciešama valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība.

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanas kritēriji

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai Administratīvā procesa likumā ir paredzēti divi kumulatīvi kritēriji: fiziskās personas mantiskais stāvoklis un lietas sarežģītība (*Latvijas Republikas Ministru kabinets, 2016*). Ja kāds no šiem diviem kritērijiem nav konstatējams, juridiskās palīdzības piešķiršanai nav pamata (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums, 2017, Nr. SKA-714/2017*).

Fiziskās personas mantiskais stāvoklis ir vērtējams jēdziens katrā konkrētajā gadījumā atsevišķi un ir piepildāms ar saturu. Maznodrošinātas personas statusa piešķiršana nav vienīgais un izšķirošais kritērijs, lai atzītu, ka personas mantiskais stāvoklis ir atbilstošs valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai (*Latvijas Republikas Ministru kabinets, 2016*). Tiesu praksē personas mantiskā stāvokļa izvērtēšanai pēc analogijas tiek piemēroti vispārīgi kritēriji, kurus ievēro, lemjot par personas atbrīvošanu no valsts nodevas vai drošības naudas samaksas. Taču ir konstatējams, ka tiesām nav izveidojusies vienvērtīga prakse jautājumā, kādā apjomā personas mantiskais stāvoklis ir vērtējams.

Piemēram, Administratīvā apgabaltiesa lēmumā konstatēja, ka pieteicēja lietā jau iepriekš ir pilnībā atbrīvota no valsts nodevas par pieteikuma iesniegšanu samaksas un daļēji atbrīvota no valsts nodevas par apelācijas sūdzības iesniegšanu samaksas, pieteicēja arī uzturas valsts sociālās aprūpes centrā un ir pilnā valsts apgādībā, ienākumi personīgajiem izdevumiem ir 36,29 *euro*. Līdz ar to tiesa atzina, ka pieteicējas iespējas samaksāt par kvalificētu juridisko palīdzību ir apgrūtinātas (*Latvijas Republikas Administratīvās apgabaltiesas lēmums 2021, Nr. A420292619*). Savukārt citā lietā Administratīvās apgabaltiesas tiesnesis

lēmumā vien konstatēja, ka lietas materiālos neatrodas pierādījumi, kas apstiprinātu, ka pieteicējam būtu grūtības samaksāt par kvalificētu juridisko palīdzību (*Latvijas Republikas Administratīvās apgabaltiesas tiesneša lēmums, 2021, Nr. A420198420*). Administratīvās rajona tiesas tiesnesis lietā konstatēja, ka pieteicējs nav atbrīvots no pienākuma maksāt valsts nodevu par pieteikuma iesniegšanu tiesā un valsts nodevu ir samaksājis. Līdz ar to nav pamata uzskatīt, ka viņa mantiskais stāvoklis liedz apmaksāt arī kvalificētu juridisko palīdzību (*Latvijas Republikas Administratīvās rajona tiesas tiesneša lēmums, 2020, Nr. A420197020*).

Visās augstāk minētajās lietās tiesas vērtēja abus valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanas kritērijus. Tomēr pamatā tiesas vispār nevērtē personas mantisko stāvokli, ja neizpildās otrs obligātais kritērijs par lietas sarežģītību.

Lietas sarežģītība ir vērtējama katrā konkrētajā gadījumā, ievērojot personas individuālās īpašības (piemēram, vecums, izglītība, darba vieta), kopsakarā ar konkrētās lietas būtību un apstākļiem. Līdz ar to likumprojekta anotācijā ir norādīts, ka attiecīgajā normā nav iespējams un nepieciešams definēt konkrētus sarežģītības kritērijus valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai (*Latvijas Republikas Ministru kabinets, 2016*).

Augstākā tiesa ir norādījusi, ka lietas sarežģītības novērtēšana lielā mērā ir pašas tiesas prerogatīva, jo tieši tiesa, kuras kompetencē ir lietas izskatīšana pēc būtības, vislabāk redz, kādas pūles ir nepieciešamas pareizai lietas izskatīšanai, un var novērtēt, cik lietderīga tiesas procesā varētu būt bijusi juridiskās palīdzības sniegšana pieteicējam. Lieta ir uzskatāma par sarežģītu, ja tajā ir bijis jāveic dziļāka tiesiskās situācijas analīze vai bijis nepieciešams plašāks darbs ar pierādījumiem (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums, 2011, Nr. SKA-155/2011*).

No tiesu prakses secināms, ka atsevišķos gadījumos tiesas, vērtējot to, vai konkrētā lieta pieteicējam ir sarežģīta, izvērtē arī personas individuālās īpašības, spējas un prasmes. Piemēram, Augstākā tiesa lēmumā konstatēja, ka pieteicējs regulāri vērsās administratīvajā tiesā jau kopš 2005. gada, sevišķi bieži to darot kopš 2014. gada. Pamatojoties uz viņa pieteikumiem, ir ierosinātas vairāk nekā 30 administratīvās lietas. Liela daļa viņa pieteikumu ir vērsti pret Ieslodzījuma vietu pārvaldes un tās struktūrvienību rīcību un satur arī morālā kaitējuma atlīdzināšanas prasījumus. Tostarp virknē lietu pieteicējs ir iesniedzis arī kasācijas sūdzības. Tādējādi tiesa atzina, ka pieteicēja individuālās spējas ļauj viņam sagatavot juridiski argumentētu dokumentu un attiecīgi nav konstatējams, ka lieta būtu pieteicējam sarežģīta (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums, 2017, Nr. SKA-714/2017*). Administratīvās rajona tiesas tiesnesis lietā atzina, ka pieteicējai veselības stāvokļa dēļ varētu pastāvēt grūtības pārstāvēt savas intereses tiesā, jo viņa ir otrās grupas invaliditāte, dzīvo valsts sociālās aprūpes centrā, atrodas pilnā valsts apgādībā, ir hroniska saslimšana – šizofrēnija, saņem regulāru medikamentozu uzturēšanas terapiju, psihiskais stāvoklis raksturojas ar patstāvīgiem domāšanas un kritikas traucējumiem, kā arī pastāv grūtības sazināties valsts valodā. Minētie objektīvie apstākļi liecina, ka pieteicējai veselības stāvokļa dēļ varētu pastāvēt zināmas grūtības pārstāvēt savas intereses tiesā. Tomēr pieteikuma priekšmets ir skaidrs un nepārprotams. Savukārt atbilstoši Administratīvā procesa likuma 103. panta otrajai un trešajai daļai tiesa pati pēc savas iniciatīvas savāks nepieciešamos pierādījumus un izvērtēs lietas faktiskos un tiesiskos apstākļus. Ņemot vērā minēto, tiesnesis nekonstatēja, ka lietā būtu risināms juridiski sarežģīts jautājums, kura dēļ pieteicējai būtu nepieciešama juridiskā palīdzība (*Latvijas Republikas Administratīvās rajona tiesas tiesneša lēmums, 2019, Nr. 6-8-00498*).

Taču vairums citos lēmumos tiesas, vērtējot sarežģītības kritērijus, pamatojumam norāda vienādus vispārīgus argumentus: 1) lietas sarežģītības novērtēšana ir tiesas prerogatīva, jo tieši tiesa vislabāk redz, kādas pūles ir nepieciešamas pareizai lietas izskatīšanai, un var novērtēt, cik lietderīga tiesas procesā varētu būt juridiskās palīdzības sniegšana pieteicējam; 2) lieta nav saistīta ar tiesību normu interpretāciju, bet ir vērstā uz faktisko apstākļu konstatēšanu, tādējādi nav saskatāma lietas sarežģītība, kas prasītu pieteicējas padziļinātas juridiskas zināšanas, tiesību normu pārzināšanu un dziļāku tiesiskās situācijas analīzi, lai pieteicējs varētu pilnvērtīgi realizēt savu tiesību aizsardzību; 3) pašam pieteicējam ir vislabāk zināms, kā tieši izpaužas iespējamais viņa tiesību vai interešu aizskārums; 4) izskatāmā lieta neatšķiras no līdzīgām šādas kategorijas lietām, tajā nav konstatējami netipiski faktiskie apstākļi

vai sarežģīti tiesību jautājumi; 5) administratīvajā procesā tiesa objektīvās izmeklēšanas ietvaros pati noskaidro lietas apstākļus un dod tiem juridisku novērtējumu.

No Tiesībsarga biroja 2019. - 2020.gadā veiktās aptaujas secināms, ka no 2017. gada 1. marta tiesās tika saņemti vairāk nekā 30 lūgumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu, taču visi lūgumi tika noraidīti, jo netika konstatēti kvalificējošie kritēriji (*Latvijas Republikas Tiesībsargs, 2020*). Arī autors, izvērtējot Tiesu informācijas sistēmā pieejamo tiesu praksi laika periodā no 2017. gada 1. marta līdz 2021. gada 16. aprīlim, secina, ka visi personu lūgumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu ir noraidīti.

Tiesas, sniedzot informāciju Tiesībsargam, arī norādīja uz kumulatīvo kritēriju nepieciešamību valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanai administratīvajā procesā tiesā. Tādējādi secināms, ka vispārīgi definētie kritēriji un izveidojusies tiesu prakse faktiski liedz personai realizēt likumā definētas tiesības un iespējas. Satversmes 92. pantā garantētās pamattiesības uz juridisko palīdzību nedrīkst būt vienīgi deklaratīvas. Līdz ar to arī valsts apņemšanās sniegt juridisku atbalstu un palīdzību noteiktām personu grupām nevar aprobežoties vienīgi ar šādu tiesību deklarēšanu Administratīvajā procesa likuma 18.panta piektajā daļā (*Latvijas Republikas Tiesībsargs, 2020*). Autors pilnībā piekrīt minētajiem Tiesībsarga secinājumiem.

Secinājumi un priekšlikumi

1. No nacionālajiem normatīvajiem aktiem un starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem izriet valsts pozitīvs pienākums nodrošināt juridisko palīdzību mazāk aizsargātām fiziskām personām to tiesību un tiesisko interešu aizstāvībai, nodrošinot valsts garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu. Kopš 2017. gada 1. marta Administratīvajā procesa likuma 18. panta piektā daļa paredz fiziskās personas tiesības, izpildoties diviem kritērijiem, saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību administratīvajā procesā tiesā.
2. Neskatoties uz objektīvās izmeklēšanas principa pastāvēšanu un tā aktīvu lomu administratīvajā procesā tiesā, pieteicējam arī pašam jāpiedalās procesā, no pieteicēja tiek sagaidīta aktīva līdzdarbība viņa tiesību īstenošanā, aizsardzībā un taisnīga rezultāta sasniegšanā. Tas nozīmē, ka atsevišķos gadījumos bez juridiskās palīdzības personas tiesības var tikt būtiski ierobežotas.
3. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai ir jāizpildās diviem kumulatīviem kritērijiem - fiziskās personas mantiskais stāvoklis un lietas sarežģītība. Kritēriju izpildīšanos vērtē tiesa (tiesnesis), kurā ir saņemts fiziskās personas lūgums par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu. Kaut arī tiesām nav vienotas prakses kritērija "personas mantiskais stāvoklis" vērtēšanā, tomēr kopumā tā atbilst vispārpieņemtajiem standartiem.
4. Pētījumā izvirzītā hipotēze apstiprinās, proti, esošais Administratīvajā procesa likuma 18.panta piektās daļas regulējums ierobežo tiesu lemt par labu fiziskai personai un tā piemērošana tiesu praksē ir tulkojama šauri, tādējādi netiek sasniegts tā mērķis – piešķirt mazāk aizsargātām fiziskām personām valsts nodrošināto juridisko palīdzību. Ņemot vērā, ka kritērijam "lietas sarežģītība" nav definējuma, autors nonāca pie secinājuma, ka tiesu praksē tas tiek vērtēts pārāk vispārīgi, par pamatu ņemot vērā tikai lietas būtību, neņemot vērā fiziskās personas individuālās īpašības un spējas. Vienlaikus kritērijs pārāk ierobežo tiesu piešķirt valsts nodrošināto juridisko palīdzību fiziskai personai gadījumos, kad pastāv kādi citi būtiski apstākļi, piemēram, valsts valodas nepārvaldīšana, zems izglītības līmenis, veselības stāvoklis vai invaliditāte, kas personai liedz pilnvērtīgi piedalīties procesā un aizstāvēt savas intereses un tiesības. Līdz ar to citi būtiski apstākļi ir nošķirami no kritērija "lietas sarežģītība".
5. Tiesību normā ir jāparedz iespēja piešķirt fiziskai personai valsts nodrošināto juridisko palīdzību ne tikai līdz galīgā tiesas nolēmuma spēkā stāšanās brīdim, bet arī kādas konkrētas darbības veikšanai. Tas ļautu fiziskām personām, kurām juridiskā palīdzība visa procesa garumā objektīvi nebūtu nepieciešama vai pamatota, nodrošināt tiesību realizāciju konkrētajā jautājumā. Ņemot vērā, ka Administratīvajā procesa likumā atsevišķu darbību izpildei ir noteikts termiņš, tiesību normā tiesai (tiesnesim) ir nosakāms saprātīgs termiņš lēmuma par lūgumu piešķirt valsts nodrošināto juridisko palīdzību pieņemšanai, tādējādi fiziskai personai nekavējot nepieciešamo darbību izpildi.

6. Veikt grozījumus Administratīvā procesa likuma 18.panta piektajā daļā, izteikt to šādā redakcijā: “(5) Valsts nodrošināto juridisko palīdzību, ievērojot lietas sarežģītību vai citus būtiskus apstākļus un fiziskās personas mantisko stāvokli, pēc personas lūguma piešķir, pamatojoties uz tiesas (tiesneša) lēmumu, pēc pieteikuma saņemšanas tiesā līdz galīgā tiesas nolēmuma spēkā stāšanās brīdim. Tiesa var noteikt, ka valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība sniedzama tikai atsevišķas šajā likumā paredzētās procesuālās darbības veikšanai. Tiesa (tiesnesis) lēmumu par lūgumu piešķirt juridisko palīdzību pieņem saprātīgā termiņā, ņemot vērā situācijas steidzamību, bet ne vēlāk kā viena mēneša laikā pēc lūguma izteikšanas dienas”.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Administratīvā procesa likums* (25.10.2001). Latvijas Republikas likums, red. uz 01.03.2017. <https://likumi.lv/ta/id/55567-administrativa-procesa-likums>, sk. 23.04.2021.
2. *Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija* (04.11.1950). Eiropas Padome. <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649>, sk. 23.04.2021.
3. *Eiropas Savienības pamattiesību harta* (01.12.2009). Eiropas Parlaments, Padome un Komisija. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>, sk. 23.04.2021.
4. *Grozījumi Administratīvā procesa likumā* (02.02.2017). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/288732-grozijumi-administrativa-procesa-likuma>, sk. 23.04.2021.
5. *Latvijas Republikas Satversme* (15.02.1922). Latvijas Republikas likums, red. uz 01.01.2019. <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>, sk. 23.04.2021.
6. *Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām* (16.12.1966). Apvienoto Nāciju Organizācija. <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/705>, sk. 23.04.2021.
7. *Vispārējā cilvēktiesību deklarācija* (10.12.1948). Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālā asambleja. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/lat.pdf, sk. 23.04.2021.
8. Balodis, R. (red.), (2011). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
9. Bērtaitis, S. (16.06.2015). Tiesas kontrole administratīvajā procesā: aktuālās problēmas. *Jurista Vārds*, 24 (876), 16-23.
10. Bite-Perceva, I. (24.04.2007). Tiesas nolēmuma saturs un prasījuma robežas administratīvajā procesā. *Jurista Vārds*, 17/18 (470/471). <https://juristavards.lv/doc/156203-tiesas-nolemuma-saturs-un-prasijuma-robezas-administrativaja-procesa/>, sk. 23.04.2021.
11. Byrne, B., Elder, B., Shwartz, M. (2021). Enhancing Deaf People’s Access to Justice in Northern Ireland: Implementing Article 13 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 23 (1), 74–84. <http://doi.org/10.16993/sjdr.744>
12. Briede, J. (red.), (2008). *Administratīvais process tiesā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
13. Filatova, N. (2019). Objektīvās izmeklēšanas princips administratīvajā procesā. *Indivīds. Sabiedrība. Valsts. Starptautiskās studentu un docētāju zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums 2018.gada 18.-19.maijs*, 168 – 173. <http://journals.rta.lv/index.php/ISS/article/view/4272/4271>, sk. 23.04.2021.
14. Greenbaum, L. (2020). Access to justice for all: a reality or unfulfilled expectations? *De Jure Law Journal*, 53, 248-266. Retrieved 23.04.2021 from http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2225-71602020000100017#back_fn16
15. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 6.maija spriedums lietā Nr. SKA-155/2011. <http://at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs>, sk. 23.04.2021.
16. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013.gada 25.janvāra spriedums lietā Nr. SKA-40/2013 <http://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs>, sk. 23.04.2021.
17. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2019.gada 18.aprīļa spriedums lietā Nr. SKA-622/2019. <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi>, sk. 23.04.2021.
18. Latvijas Republikas Ministru kabinets (10.05.2016). Likumprojekta “Grozījumi Administratīvā procesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/CAC6F3B2CFBBCF10C2257FB50026E9F7?OpenDocument#a>, sk. 23.04.2021.
19. Latvijas Republikas Tiesībsargs (2020). *Par juridisko palīdzību administratīvajā procesā iestādē un tiesā*. <https://www.tiesibsargs.lv/news/lv/juridiskas-palidzibas-sniegsana-iedzivotajiem-administrativaja-procesa>, sk. 23.04.2021.
20. Matule, S. (17.09.2019). Vai bija vērts izveidot administratīvo tiesu. *Jurista Vārds*, 37 (1095).
21. Mita, D., Ruska, I. (24.04.2018). Vai administratīvā tiesa darbojas atbilstoši tās izveides mērķim. *Jurista Vārds*, 17/18 (1023/1024), 10-13.
22. Neimanis, J. (21.04.2015). Objektīvās izmeklēšanas princips. *Jurista Vārds*, 16 (868), 10-16.
23. SIA “SAFEGE Baltija”, Sabiedriskās politikas centrs “Providus” (2013). *Pētījuma “Administratīvā procesa likuma ieviešanas ietekmes izvērtējums un efektīvizēšanas priekšlikumu izstrāde gala ziņojums*. <https://www.mk.gov.lv/lv/administrativa-procesa-likuma-izvertejums>, sk. 23.04.2021.
24. Smiltēna, A. (04.04.2017). Izmaiņas juridiskās palīdzības nodrošinājumā administratīvajā procesā. *Jurista Vārds*, 14/15 (968/969), 19-22.

25. Latvijas Republikas Administratīvās apgabaltiesas 2021.gada 22.janvāra lēmums lietā Nr. A420292619.
26. Latvijas Republikas Administratīvās apgabaltiesas tiesneša 2021.gada 2.marta lēmums lietā Nr. A420198420.
27. Latvijas Republikas Administratīvās rajona tiesas tiesneša 2019.gada 2.decembra lēmums lietā Nr. 6-8-00498.
28. Latvijas Republikas Administratīvās rajona tiesas tiesneša 2020.gada 11.jūnija lēmums lietā Nr. A420197020.
29. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 11.novembra spriedums lietā Nr. SKA-471/2011.
30. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2014.gada 18.jūlija spriedums lietā Nr. SKA-35/2014.
31. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2017.gada 29.marta lēmums lietā Nr. SKA-714/2017.

Summary

National laws, regulations and international human rights documents impose an obligation on the State to provide legal aid to vulnerable individuals for the protection of their rights and legal interests, ensuring the right to a fair trial guaranteed by the State. Since 1 March 2017, Section 18, Paragraph five of the Administrative Procedure Law provides for the right of a natural person to receive the State Ensured legal aid in administrative proceedings in court, fulfilling two criteria.

Despite the existence of the principle of objective investigation and the active role of the administrative proceedings in the court, the applicant must also participate in the proceedings, and the applicant is expected to play an active part in the exercise, protection and achievement of his rights. Which means that in certain cases, without legal assistance, the rights of a person may be significantly restricted.

The granting of the State Ensured legal aid must satisfy two cumulative criteria: the financial situation of the natural person and the complexity of the case. The fulfilment of the criteria shall be evaluated by a court (judge) in which a request of a natural person regarding the granting of the State Ensured legal aid has been received. Although the courts do not have a common practice in assessing the “financial status of person” criterion, they generally comply with commonly accepted standards.

However, given that the “complexity of the case” criterion is not defined, the author came to the conclusion that in the case-law it is considered too general, based only on the nature of the case, without taking into account the individual characteristics and abilities of the individual. At the same time, the criterion limits too much the court to grant the State Ensured legal aid to a natural person in cases where there are other essential circumstances. For example, the non-management of the official language, a low level of education, a state of health or disability, will prevent a person from full participation in the proceedings and defend his or her interests and rights. Consequently, other essential circumstances are distinguishable from the “complexity of the case” criterion.

As a result of the study, the author acknowledged that the legal provision should provide for the possibility of granting the State Ensured legal aid to a natural person, not only until the date of entry into force of the final judicial decision, but also for the pursuit of a specific action which would allow natural persons for whom legal assistance would not be objectively necessary or justified throughout the proceedings to ensure the exercise of their rights on the specific subject.

Given that the Administrative Procedure Law provides for a time-limit for the execution of certain activities, the legal provision requires a reasonable time-limit for the court (judge) for taking a decision on the request to grant the State Ensured legal aid, so that the natural person does not delay the performance of the necessary actions.